

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ЯК ІНСТРУМЕНТА ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

У статті з використанням загальнонаукових методів і дисциплінарного підходу системно досліджуються роль російської православної церкви (РПЦ) та її закордонна діяльність через призму публічної дипломатії. Доводиться, що РПЦ є не лише релігійною організацією, а й потужним інструментом рф для реалізації її зовнішньополітичних цілей і просування ідеології «русского мира». Виокремлено основні наративи та відповідні меседжі релігійної пропаганди РПЦ, що використовуються в зовнішньополітичному контурі, зокрема для впливу як в Україні, так і країнах Заходу.

Проаналізована взаємодія РПЦ з дипломатичними та пропагандистськими структурами рф, що забезпечує її вплив на формування громадської думки. Виявлено специфіку використання РПЦ для реалізації проекту «м'якої сили», що має деструктивний характер, особливо в країнах Західної Європи та Балкан.

Зроблено висновок у контексті публічної дипломатії щодо діяльності РПЦ, яка є важливим інструментом гібридної війни рф; а також стосовно використання релігії на сучасному етапі як механізму впливу, що потребує ретельної уваги міжнародної спільноти, оскільки така діяльність дестабілізує демократичні інститути.

Ключові слова: *гібридна війна, інформаційний вплив, публічна дипломатія, російська православна церква, наратив, «русский мир».*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що у сучасному світі вплив релігійних інститутів давно не обмежується релігійною сферою, а стає важливою складовою політики держав. Використання РПЦ як інструменту публічної дипломатії дало можливість росії, не вдаючись до прямого тиску, значно розширити поле свого впливу в низці країн світу, де представлені православні громади. Ураховуючи, що деструктивна інформаційна діяльність рф із залученням РПЦ спрямована на підірив єдності інших країн і міждержав-

них об'єднань, усебічний аналіз цього явища стає вкрай важливим. Це яскраво демонструє приклад України, яка майже одразу після набуття незалежності стала основною мішенню пропаганди «русского мира» та релігійної ідеології, спрямованої на підірив суверенітету. Дослідження цієї проблеми має значення не тільки для України, але й для міжнародної спільноти загалом, оскільки в країнах розвинутих демократій нарешті поступово починають визнавати, що гібридна війна вже впродовж 20 останніх років відбувається на їхній території, і у

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

зв'язку з цим потрібні нові методи захисту [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тренди міжнародних відносин свідчать про зміну балансу між жорсткою (військово-економічною) та м'якою (культурною, ідеологічною) силою на користь першої, незважаючи на те, що тривалий час у наукових дослідженнях переважала думка про те, що саме «м'яка сила» є достатньо ефективною і, подекуди, недооціненою державами для досягнення своїх національних інтересів. Ціла низка наукових праць присвячена детальному аналізу комунікативних теорій та їхнього впливу на міжнародні відносини, на інструментарій зовнішньої політики країн, а також визначенню поняття «м'якої сили», дослідженню феномена «публічна дипломатія», її форм та інструментів. Широковідомими серед науковців, які займаються цією проблематикою, є: А. Хоффман, Дж. Най – мол., Г. Роунслі, Д. Роткопф, М. Леонард, Н. Сноу, Б. Грегори, Е. Джільбоа, Я. Меліссен, К. Едельман, Дж. Мелон, С. Ріордан, Р. Ермітеж та інші.

Висвітленню проблеми релігійних аспектів гібридної війни, зокрема й дослідженню деструктивної ролі РПЦ, приділяли увагу у своїх працях вітчизняні науковці-аналітики: В. Горбулін, В. Єленський, С. Здіорук, О. Саган, М. Степико, В. Токман, В. Яремчук та інші [3; 11; 13].

Аспекти міжнародної інформаційної політики України з використанням методології зв'язків із громадськістю в міжнародних відносинах, публічній дипломатії та відповідного брендингу держави вивчали М. Гре-

бенюк, Д. Дубов, М. Ожеван, Г. Почепцов, О. Шевченко й інші.

Досліджують використання РПЦ у міжнародних відносинах також і міжнародні експерти. Наприклад, американський дослідник П. Койер у статті «(Un) Holy Alliance: Vladimir Putin, The Russian Orthodox Church and Russian Exceptionalism» (2015) детально розглядає історичні зв'язки між РПЦ та державою і способи, за допомогою яких ця взаємодія дає можливість росії чинити зовнішньополітичний вплив. П. Койер наголошує на особливій ідеологічній ролі РПЦ як символу російської ідентичності, який кремль використовує для об'єднання підтримки всередині росії та на міжнародному рівні.

Хоча науковці приділяли увагу дослідженням зв'язків між РПЦ і кремлем, однак ще недостатньо висвітлені питання використання РПЦ як інструменту публічної дипломатії в контексті сучасної гібридної війни. Це питання особливо важливе, бо саме тривале застосування росією інструментів публічної дипломатії дало змогу розпочати низку активних заходів **світової гібридної війни**, епіцентром якої стала Україна. Культурні й освітньо-наукові конференції, гастролі провідних російських театрів і митців, участь представників рф у світових кінофестивалях, книжкових і спортивних форумах були родючим ґрунтом для вкорінення та розповсюдження наративу «росія – велична країна з величним народом, що створив і плекає велику мову і неперевершену культуру». У цьому контексті значущість РПЦ як потужного інформаційно-пропагандистського ресурсу важко

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

переоцінити, хоча формально церква не належить до державних інституцій.

Метою статті є дослідження діяльності РПЦ з погляду її внеску у створення та утвердження ідеологічної основи державної політики рф як ефективного інструменту державного впливу та елементу публічної дипломатії в контексті зовнішньої політики рф.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну 24 лютого 2022 року увага як громадськості, так і фахівців сфокусувалася на релігійному вимірі відносин між режимом путіна та РПЦ. Відверта підтримка війни вразила навіть частину кліриків РПЦ, які виступили проти свого очільника – Патріарха Кирила. Водночас очільник Української православної церкви Московського патріархату МП (філії РПЦ в Україні) митрополит Онуфрій звернувся до путіна із закликом до «негайного припинення братовбивчої війни». Заклики якнайшвидше припинити воєнні дії пролунали й від Вселенського патріарха Варфоломія, до якого доєдналися голоси очільників православних церков Румунії, Греції та Грузії, які в минулому об'єдналися з РПЦ. Група православних богословів випустила «Декларацію про вчення про руский мир» із відвертим осудом «фундаменталістського, тоталітарного» характеру доктрини, якою озброїлася РПЦ. Залунали голоси священників і в самій росії: 2 березня 2022 року група з 233 священників РПЦ виступила із закликом до миру та зверненням до російських солдатів повертатися додому, наголошуючи, що українцям слід дозволити самим

вирішувати свою долю. Однак більшість кліриків не знайшла в собі сили висловити думку, що суперечить церковній і державній владі рф [2].

Стаття 14 конституції рф, ухваленої в 1993 році, проголошує світський характер держави: «1. Російська Федерація – світська держава. Ніяка релігія не може встановлюватися як державна або обов'язкова. 2. Релігійні об'єднання відокремлені від держави і рівні перед законом». Це означає, що за конституційними нормами рф не повинна мати державної релігії, а церкви не можуть виконувати функції державних органів. Федеральний закон рф «Про свободу совісті та релігійні об'єднання» (ФЗ-125, ухвалений у 1997 р.) також підтверджує принцип відокремлення релігії від держави. Зокрема в ньому наголошується на рівноправності релігійних організацій перед законом і незалежності їхньої діяльності від держави. Водночас деякі офіційні документи, такі як «Основи соціальної концепції Руської Православної Церкви», декілька федеральних законів, містять положення, які декларують співробітництво між державою та РПЦ. Наприклад, в «Основах соціальної концепції Руської Православної Церкви» (ухвалені у 2000 р.) РПЦ визнає можливість «взаємодії з державою в питаннях, які мають спільний інтерес». Попри формальне відокремлення, на практиці РПЦ часто діє в ролі партнера держави у таких сферах як освіта, культура й військові структури. Головне – РПЦ отримує величезну підтримку з боку держави, передусім, фінансову, і не тільки. Це й міцний правовий захист, і залучення до низки соціальних і куль-

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

турних проєктів. Формально РПЦ не є частиною державного апарату, проте внаслідок тісних зв'язків із кремлем і частих спільних проєктів РПЦ де-факто виконує функції, схожі на державні, особливо у сферах, які сприяють ідеологічному впливові на російське суспільство. Саме РПЦ запропонувала ту провідну ідеологічну доктрину, на якій будується зовнішня та внутрішня інформаційна політика кремля, – концепцію «русского мира» [3, с. 5].

Отже, церковна підтримка стала ключовим компонентом загальноурядового підходу рф до міжнародних справ, власне «гібридною війною», що передбачає інтегроване використання численних політичних, військових, технологічних і соціальних інструментів, розгорнутих синхронно, і переважно некінетичними засобами для досягнення цілей кремля [4]. Очевидна підтримка РПЦ швидко була реалізована як невійськовий елемент у війні в Україні [5]. Водночас низка дослідників путінського режиму зазначає, що навіть у перші роки свого перебування на посаді путін бачив цінність у релігійному образі та діяв відповідно. Ще у 2000 році, коли «духовне оновлення» було висвітлено в Концепції національної безпеки, а також в інших політиках уряду, критики стверджували, що путін мав намір замаскувати свій режим під тип ортодоксального націоналізму [6, с. 457].

Дослідники діяльності Кремля, підконтрольних йому медіа та парамілітарних утворень на Донбасі чітко виділяють православну підтримку як ідеологічну опору задля «продажу необхідності війни» світовій громад-

ськості. Зокрема значна частина пропаганди акцентувала особливу увагу на зображенні Заходу як корумпованого, неправославного і, отже, неросійського [7]. Пропаганда підбурювала меншини проти вестернізації [8] і атакувала конкретні «західні» практики, такі як аборти, одностатеві шлюби та репродуктивні технології [9]. РПЦ подавала себе як осердя російської національної ідентичності, а москву – як «третій Рим» із верховенством над православними церквами в інших країнах.

Вигоди, які отримав путін від співпраці з РПЦ, – легітимізація історичного успадкування авторитаризму й успішна реалізація ідеологічного обґрунтування політики російського імперства релігійними та культурно-історичними чинниками. Власне, «сотрудничество государства и церкви» й відображене в «Основах соціальної концепції Руської Православної Церкви» [10]. Фактично відбулося перетворення РПЦ в послідовного сателіта державної влади, потужний соціальний інститут, який суспільство сприймає як символ національної ідентичності. У цьому контексті РПЦ виступає як один із «чинників сили» росії, як і наявність ядерної зброї та «невичерпні» природні ресурси [11]. Нині участь РПЦ в інформаційно-пропагандистській кампанії Кремля демонструє її відновлений статус домінуючої релігії в рф. Крім того, координація таких ініціатив як проєкт «м'якої сили» «русский мир», відбувалася відкрито на регулярних зустрічах між відділом зовнішніх церковних зв'язків церкви та міністерством закордонних справ росії [12, с. 383].

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Ідеї «русского мира» найповніше задекларував нинішній патріарх РПЦ Кирил на тлі початку війни проти України у 2014 році в програмі «Слово пастиря», де відверто були визначені «цивілізаційні та духовні» претензії рф: «Росія належить до цивілізації більш широкої, ніж рф. “Руский мір” – це і є цивілізація, до якої належать люди, які сьогодні називають себе різними іменами – і росіяни, й українці, й білоруси» [13, с. 138–139]. Отже, саме православ'я мало стати основною об'єднувальною засадою для «слов'янських республік-сестер». Зокрема Кирило наголошував, що «ядром Русского мира сегодня являются Россия, Украина, Белоруссия. Это и есть святая Русь. Именно это понимание Русского мира заложено в современном самоназвании нашей Церкви. ... В основе Русского мира лежит православная вера, которую мы обрели в общей Киевской купели крещения» [10, с. 13–14]. Начебто, мова йшла лише про країни пострадянського простору, але! Сукупна кількість вірян, які об'єднані православною вірою та належать до 16 помісних церков (зокрема й РПЦ), – 300 млн осіб. РПЦ керує не тільки низкою епархій і митрополій на території рф. Під її «омофором» перебуває велика кількість зарубіжних представництв – екзархатів, що об'єдналися за двома принципами: 1) континентальним – стосується Патріаршого екзархату Західної Європи; 2) самоврядним – стосується УПЦ МП, православних церков Естонії, Молдови та Латвії і окремих парафій у Данії, Норвегії та Швеції [24]. Водночас низка країн Балканського регіону (Болгарія, Руму-

нія, Сербія, Боснія та Герцеговина, Північна Македонія, Чорногорія, Хорватія, Албанія, а також частково визнане Косово) традиційно, і ще з часів Російської імперії XIX ст., залишається під російським пропагандистським впливом [14] «русского мира» – ідеології, що передбачає квазімесіанську роль росії в порятунку християнської цивілізації від занепадницького Заходу через поширення російської мови, культури та цінностей, шляхом повторного домінування країн, що раніше входили до складу СРСР, і впливу на весь ширший православний та західний світ.

На сьогодні єдиною країною Європи (як і в білорусі), де російські медіа не тільки не забороняють, а навпаки – вітають їхню роботу та її розширення (Sputnik, RT), є Сербія. Отже, недаремно, один із висновків у нещодавньому звіті Гельсінкської комісії щодо створення дорожньої карти для ефективного протистояння рф як довгостроковій загрозі присвячений ситуації в Чорноморському регіоні. У документі зазначається, що «Сполучені Штати повинні визнати Чорне море критичним місцем, за яке конкурують багато політичних гравців. Це передбачає не лише зміцнення військової оборони членів НАТО в регіоні, але й посилення політичної, економічної та **інформаційної стійкості чорноморських держав**» [15].

Значної російської інфільтрації зазнали автокефальна Православна церква Чеських земель і Словаччини, які є автокефальними тільки за визначенням, бо з призначенням на посаду Патріарха Кирила стали повністю контрольованими з москви. Незва-

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

жаючи на начебто невелику кількість вірян у Чехії та Словаччині (приблизно 100 тис. осіб), їхні клірики намагаються активно впливати на формування громадської думки в цих країнах. Вони діють спільно з цілою мережею релігійних і культурних фондів, керують роботою яких із рф. Це і Всеслов'янський союз, і Координаційна рада російських співвітчизників, і різноманітні парамілітарні утворення на кшталт «Всеказачьего Союза Чешских земель и Словакии»¹, та, звісно, фонду «Рускій мір». Усе зазначене створює достатнє підґрунтя для деструктивного впливу на суспільну думку в цих країнах.

Ще однією ланкою інформаційно-ідеологічного впливу за кордоном є «російська зарубіжна / закордонна церква» (РПЦЗ), відома як наступниця російської «царської» церкви. Путіну вдалося і її «повернути до лона РПЦ». Вона де-юре є її частиною, перебуваючи в підпорядкуванні Кирила на правах автономної та самоврядної. Не можна оминати увагою і достатньо впливове утворення православних церков руської традиції у Західній Європі, до якого долучилася значна частина церков Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії, Скандинавії.

Отже, РПЦ охоплює значну частину населення у країнах Західної Європи і особливо Чорноморського регіону, достатньо ефективно просуває низку деструктивних наративів, покликаних поширювати ідеологеми «русского міра», намагаючись «відшліфувати» імідж кремля за допомогою

трьох ключових наративів: сила, порядку і суверенітет. Більше того, відбувається швидка експансія ідеології «русского міра» навіть на терени Африки, де зростає кількість приходів і вірян РПЦ [16]. Відповідно до масштабного дослідження, проведеного NATO Strategic Communications Centre of Excellence [17], було оприлюднено звіт «Russian information operations outside of the Western information environment» [18], який чітко визначає згрупованість російських деструктивних наративів за декількома напрямками:

1) «рф – захисниця “традиційних цінностей”, що виступає проти “морального занепаду” Заходу (насамперед західного захисту прав ЛГБТК+)»;

2) кремль спирається на низку наративів, начебто заснованих на вірі, із метою розпалювання ненависті ісламського світу проти Заходу та створення можливості використати російську православну церкву як інструмент впливу для посилення бажаного іміджу кремля («рф – природний союзник ісламського світу, бо підтримує мусульман у їхній боротьбі із західними цінностями, які “нав’язують” решті світу»;

3) «кремль – доброзичливий партнер, який надає допомогу “без будь-яких зобов’язань”», на відміну від Заходу. Іншими словами, «без прив’язки до цінностей», оскільки допомога надходить без будь-яких очікувань або занепокоєнь щодо відповідності універсальним цінностям і нормам, такими як права людини, хоча насправді компромісом є **риторичне**

¹ Див.: <https://kazaki.cz/regalii/>

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

зближення з кремлем і нейтралітет населення щодо порушень ним міжнародних норм і універсальних цінностей будь-яких країн, на які він намагається впливати [18];

4) «рф – країна-цивілізація з тисячолітньою історією, визволителька балканських народів, у якої країни Заходу намагаються відібрати право вирішувати долю народів, історично залежних від росії», що протиставляє себе «нікчемному і нищому Заходу, який завжди грав і грає у підкилимні ігри, не цікавлячись інтересами народів Балкан». Також очільник кремля не перестає згадувати й про бомбардування Югославії [19], намагаючись розпалювати антизахідні настрої в регіоні, де країни поступово рухаються вектором європейської та євроатлантичної інтеграції.

На нашу думку, РПЦ діє саме у сфері використання інструментів «м'якої сили», бо розповсюдження основних наративів рф за кордоном здійснюється за підтримки дипломатичних установ, із залученням фінансування російською державою. Яскравим прикладом такої діяльності є використання кліриків РПЦ задля впливу на виборчі процеси в низці країн світу. Зокрема дослідники з Центру стратегічних та міжнародних досліджень Німецького фонду Маршалла відзначають вплив РПЦ на Сербську церкву, а звідти за принципом «доміно» вплив поширюється і на інші країни. Наприклад, у Чорногорії, яка входить до юрисдикції Сербської православної церкви, остання прямо підтримувала на виборах проросійського прем'єра. У Північній Македонії російська пропаганда постійно

використовує тезу про протиставлення «слов'янсько-православної» єдності Заходу з його «нетрадиційними» цінностями. Болгарія навіть була вимушена висилати священників РПЦ з країни через загрозу національній безпеці, – оскільки дійшли висновку, що через священників РПЦ росія намагається розпалити вигідний їй конфлікт усередині країни [20].

Стратегія кремля в країнах ЄС, де немає значної православної присутності, полягає в тому, щоби просочитися у західні християнські об'єднання та під'єднати їх до православних «союзників» для боротьби за спільну справу збереження «європейської цивілізації» в так званих консервативно-християнських альянсах. На порядку денному цієї «нової екуменічної співпраці» – «традиційні цінності», «традиційна сім'я», «святість життя» та «релігійна свобода». Ключовою неурядовою організацією, яка координує такі зв'язки, є Всесвітній конгрес сімей, тісно пов'язаний із РПЦ з моменту свого заснування в 1995 році. Ці конгреси є еkleктичними зібраннями європейських християнських організацій, православних священників, євангелістів США та європейських політичних діячів, як-от: Маттео Сальвіні в Італії та Віктор Орбан в Угорщині. Останні зібрання відбулися в Угорщині (2017 р.), Молдові (2018 р.) та Італії (2019 р.). Таким чином також були створені альянси з політичними партіями та лідерами правих партій, які підтримують сильні наративи «християнських цінностей», як у випадку Сальвіні та Orbana, а також партії «Атака» в Болгарії, або там, де це краще відповідає місцевому

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

контексту «захисту Європи проти ісламу», наприклад, у випадку з Австрійською партією свободи. Ще однією організацією, що пропагує «новий екуменізм», є Науково-дослідний інститут «Діалог цивілізацій», який очолює соратник путіна Володимир Якунін, колишній голова «РЖД» [21]. Конференції Всесвітнього громадського форуму Якуніна в Греції об'єднали лідерів Православної церкви із західними організаціями та європейськими лівими політиками, як-от: Альфред Гузенбауерз з Австрії та Мартін Шульц із Німеччини.

У березні 2022 року ЄС, схаменившись, заборонив діяльність російського іномовлення (RT і Sputnik). Однак, навіть попри заборону, інформаційний вплив на Балканах не зменшується, не в останню чергу саме завдяки РПЦ. Кандидатка історичних наук, керівниця аналітичного центру балканських досліджень, співзасновниця Balkans Ukraine Cooperation Platform К. Шимкевич виділяє чотири основних акторів російського впливу на Балканах: «Це в першу чергу церква. І це найбільш актуально для Болгарії, Сербії, Чорногорії, Греції, Північної Македонії, де православні церкви несуть російську пропаганду в маси. На другому місці – різні культурні та просвітницькі організації, на третьому – медіа. Четверте – це російські дипломати, які діють на Балканах як шпигуни. Звісно, є ще російська діаспора – теж дуже небезпечний вимір, на який дуже мало хто звертає увагу» [22].

Ще одним із небезпечних різновидів роботи РПЦ на Заході є те, що настоятелі лояльних до неї храмів

активно співпрацюють як із мзс росії, так і силовими відомствами рф у сфері виконання «нетипових» для кліриків доручень, бо «церква – ідеальне місце для збору оперативної інформації. Не потрібно ходити громадою, вишукувати, хто що думає – люди приходять і самі розповідають про свої клопоти й проблеми» [23].

У той час як вторгнення росії в Україну подекуди характеризується як «релігійна війна» XXI століття, ЄС також намагається використовувати взаємодію з релігійними діячами для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей, включаючи використання їхнього потенціалу для вирішення конфліктів і розбудови миру. У нинішніх умовах розколу в православ'ї відбувається тиха релігійна дипломатія західних християнських церковних лідерів. Примітно, що 16 березня 2022 року російський патріарх Кирило взяв участь у двох різних онлайн-зустрічах: з архієпископом Кентерберійським, головою всесвітньої англійської церкви, та Папою Франциском, главою Римо-католицької церкви.

Паралельно з контактами на найвищому рівні відбувалися діалоги між РПЦ та Католицькою церквою на рівні їхніх відповідних міжнародних підрозділів і підрозділів ЄС. Комісія конференцій католицьких єпископів ЄС (COMECE) закликала Патріарха Кирила «звернутися до російської влади з проханням негайно припинити ворожнечу проти українського народу», наголосивши на своєму впливі серед російського народу. Однак у своїй відповіді голова відділу зовнішніх церковних зв'язків РПЦ митрополит Іларіон представив війну як кризу

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

«між Заходом і росією», згадав про «багатостраждальну землю України» і наголосив, що Українська православна церква є частиною Московського патріархату. Усі ці позиції тісно узгоджуються з офіційним нарративом кремля.

Одним з останніх кроків РПЦ на ниві публічної дипломатії можна вважати Всесвітній Російський народний собор, який відбувся в березні 2024 року й ухвалив документ, що є яскравою ілюстрацією ідеологеми, на якій вибудовано бачення кремлем найближчого майбутнього – продовження експансії на захід, підкорення України, панування «русского мира» на ґрунті спотворення історичних реалій і боротьби із «сатанізмом» (так РПЦ тепер намагається презентувати загарбницьку політику рф). Для подальшого посилення свого впливу 30 жовтня 2024 року в москві РПЦ розпочала VIII Всесвітній конгрес співвітчизників, які мешкають за кордоном під девізом «Разом із росією», про що повідомляється на офіційному сайті Московського патріархату [24].

Слід зауважити, що стосовно права на релігійну свободу у світі є певні обмеження, якщо йдеться про безпеку держави та безпеку громадян. Для прикладу, нещодавно Німеччина заборонила діяльність мусульманської групи, пов'язаної з ліванською «Хезболлою», назвавши її діяльність антиконституційною [25]. Звісно, це дає привід росіянам та їхнім «союзникам» заявляти про порушення прав людини, але з погляду міжнародного права винятки щодо прав на свободу віросповідання існують, коли мова йде про безпекові питання.

У серпні цього року Комісія щодо релігійних свобод США оприлюднила звіт, у якому йдеться про систематичне використання керівництвом рф дезінформації як зброї, зокрема й проти релігійних меншин. У звіті наведені слова російського високопосадовця ради безпеки росії, який вимагав «десатанізації» України, заявивши про розквіт «неоязичницьких культів», серед яких він окремо виділив протестантську церкву «Слово життя» [26]. Комісія минулого року рекомендувала Державному департаменту США визначити росію як країну, що викликає особливе занепокоєння згідно із Законом США про міжнародну релігійну свободу від 1998 року. Такий статус було ухвалено і це означає, що рф визнана країною, у якій віруючі зазнають одні з найбільших переслідувань релігійних свобод у світі, що створює правове підґрунтя для розширення санкцій щодо представників РПЦ.

Висновки. Кремль використовує РПЦ для дестабілізації обстановки не тільки в Україні, а й у світі, що дає змогу досягати різних цілей, одночасно приховуючи руку москви та використовуючи церкву як проксі. Вплив кремля через РПЦ може виходити за межі впливу «м'якої сили» й підтримувати руйнівні зусилля рф.

Одним з основних векторів інформаційного впливу РПЦ у нині вже світовій гібридній війні, розв'язаній рф, є легітимізація війни росії як визвольної та «священної» «миротворчої місії» за права розділеної російської нації, що створює підґрунтя для можливої збройної агресії проти країн, які не погоджуються з такими поглядами.

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

Використовуючи РПЦ як потужний інструмент, кремль удається до розширення свого деструктивного впливу на країни, у яких низка церков залежна від РПЦ або підтримує ідеологію «русского мира». Основним зв'язківцем між РПЦ та автокефальними церквами Європи є митрополит Волоколамський Іларіон, який працює у відділі зовнішніх церковних зв'язків РПЦ, тісно взаємодіючи з міністерством закордонних справ рф.

Усебічний аналіз проаналізованих фактів показав, що сьогодні вкрай необхідне посилення НАТО своєї

контррозвідувальної діяльності в країнах Альянсу (особливо Чорноморського басейну), щоби протистояти деструктивному впливу кремля через кліриків РПЦ та її філій. Західні держави повинні чітко дати зрозуміти москві, що вони не терпітимуть зловмисних кампаній впливові рф, які насправді є завуальованими релігійними проксі. Загалом використання релігії на сучасному етапі як механізму впливу потребує ретельної уваги міжнародної спільноти, оскільки така діяльність дестабілізує демократичні інститути.

Список використаних джерел

1. Ульяновська М. Росію змінять лише злидні і військова поразка : звіт Гельсінської комісії. *Голос Америки*. 2024. 9 жовтня. URL: <https://www.holosameryky.com/a/zit-helsinskoi-komisii/7816498.html>]1 (дата звернення: 23.10.2024).
2. Чурікова Н. Московський патріархат виганяє з РПЦ священників, які проти війни з Україною. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viynamoslavskyy-patriarkhat/32784812.html> (дата звернення: 23.10.2024).
3. Україна та проект «русского мира» : аналітична доповідь / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.] ; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2014. 80 с.
4. Conley H., James M., Ruslan S., Martin V. The Kremlin playbook: understanding Russian influence in Central and Eastern Europe. Rowman & Littlefield, Lanham. 2016. URL: <https://books.google.com/books?hl=uk&lr=&id=zTM6DQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&ots=BYRGCJkDn> &sig=GfiMkc54W1j91kyp8RJGOYZSePU (дата звернення: 23.10.2024).
5. Leustean LN. Eastern Orthodoxy, geopolitics and the 2016 'Holy and Great Synod of the Orthodox Church'. *Geopolitics*. 2017. № 23. P. 201–216. URL: <https://doi/full/10.1080/14650045.2017.1350843> (дата звернення: 23.10.2024).
6. Blitt RC. Russia's Orthodox' foreign policy: the growing influence of the Russian Orthodox Church in shaping Russia's policies abroad. *Univ. Pa. J. Int. Law*. 2011. № 2. P. 363–460.
7. Laruelle M. The three colors of Novorossiya, or the Russian nationalist myth-making of the Ukrainian crisis. *Post Sov Aff*. 2016. № 32(1). P. 55–74. URL: <https://doi/full/10.1080/1060586X.2015.1023004> (дата звернення: 23.10.2024).
8. Tolz V. From a threatening «Muslim migrant» back to the conspiring «West»: race, religion, and nationhood on Russian television during Putin's third presidency. *Nationalities Papers*. 2017. № 45(5). P. 742–757.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

9. Agadjanian A Tradition, morality and community: elaborating orthodox identity in Putin's Russia. *Relig State Soc.* 2017. № 45(1). № 39–60. URL: <https://doi.org/10.1080/09637494.2016.1272893> (дата звернення: 23.10.2024).
10. Основы социальной концепции Русской православной церкви. URL: <https://mospat.ru/ru/documents/social-concepts/> (дата звернення: 23.10.2024).
11. Zdioruk S., Haran O. The Russian Orthodox Church as an Instrument of Russia's Foreign Policy towards Ukraine. *Religion as the Instrument of Russian Foreign Policy towards Neighboring Countries Georgia, Latvia, Ukraine, Mtatsmindeli Publishing House.* Tbilisi, 2012. P. 54–100.
12. Blitt RC. Russia's «Orthodox» foreign policy: the growing influence of the Russian Orthodox Church in shaping Russia's policies abroad. *Univ. Pa. J. Int. Law.* 2011. № 2. P. 363–460.
13. Сфери гібридної війни / за заг. ред. В. М. Яблонського. *Світова гібридна війна: український фронт* : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
14. Звіт Центру передового досвіду стратегічних комунікацій НАТО. URL: <https://stratcomcoe.org/publications/russian-information-operations-outside-of-the-western-information-environment/306> (дата звернення: 23.10.2024).
15. О'Біра Фергюс. Війна Росії проти України: використання Кремлем релігії як інструменту зовнішньої політики. Дослідницька служба депутатів Європарламенту PE 729.430, травень 2022 року. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS_ATA%282022%29729430_XL.pdf?form=MG0AV3 (дата звернення: 23.10.2024).
16. Російські інформаційні операції поза західним інформаційним простором – дослідження NATO Strategic Communications Centre of Excellence. URL: <https://www.centerdialog.org/2024/06/13/ro-siyski-informatsiyni-operatsii-pozazakhidnym-informatsiynym-prostorom-doslidzhennia-nato-strategic-communications-centre-of-excellence/> (дата звернення: 23.10.2024).
17. NATO StratCom COE. URL: <https://stratcomcoe.org/publications/russian-information-operations-outside-of-the-western-information-environment/306> (дата звернення: 23.10.2024).
18. Morley-Davies J., Thomas J., Baines G. Russian information operations outside of the Western information environment. URL: <https://stratcomcoe.org/pdfjs/?file=/publications/download/Russian-info-operations-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit> (дата звернення: 24.10.2024).
19. Путин заявил, что бомбардировки НАТО Югославии можно только осудить. *ТАСС.* 2024. 24 березня. URL: <https://tass.ru/politika/20340627> (дата звернення: 23.10.2024).
20. Арні А. Болгарія видворила трьох попів РПЦ. URL: <https://www.dw.com/uk/bolgaria-vidvorila-troh-popiv-rpc/a-66893458> (дата звернення: 23.10.2024).
21. Гончаренко Р. Для чого Якунин открывает институт в Берлине? URL: <https://p.dw.com/p/1JH3R> (дата звернення: 24.10.2024).
22. Браїлян Є. Православ'я, Росія-визволителька, Кустурица. Як діє російська пропаганда на Балканах. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33770/2023-12-18-pravoslavuyarosiya-vyzvolytelka-kusturitsa-yak-diie-rosiyska-propaganda-na-balkanakh/> (дата звернення: 24.10.2024).
23. Кельм Н., Набожняк О. Чому українці, які виїхали до Європи, ходять до храмів РПЦ, та як нові прихожани впливають на ставлення до війни. URL: <https://texty.org.ua/articles/108789/zdes-russkyj-duh-yak-vlashtovano-rosijsku-cerkvu-v-yevropi-i-kudy-hodyty-nashym-pereselencyam/> (дата звернення: 25.10.2024).

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society and the state

24. Святійший Патріарх Кирил взяв участь у відкритті VIII Всесвітнього конгресу співвітчизників, які мешкають за кордоном. URL: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/6170624.html> (дата звернення: 25.10.2024).

25. Germany bans Muslim group citing 'extremism', ties to Iran and Hezbollah. URL: <https://www.aljazeera.com/news/>

2024/7/24/germany-bans-muslim-group-citing-extremism-ties-to-iran-and-hezbollah (дата звернення: 23.10.2024).

26. Misinformation and Disinformation: Implications for Freedom of Religion or Belief. URL: https://www.uscirf.gov/sites/default/files/2024-08/2024_Misinformation_and_IRF.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2024

UDC355.451:322

Chernenko T. V.

PECULIARITIES OF THE USE OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH BY THE RUSSIAN FEDERATION AS A TOOL OF PUBLIC DIPLOMACY

The article systematically examines the role of the Russian Orthodox Church (ROC) and its foreign activities through the prism of public diplomacy, using general scientific methods and a disciplinary approach. It argues that the ROC is not only a religious organization but also a powerful tool for the rf to achieve its foreign policy goals and promote the ideology of the "russian world." The main narratives and corresponding messages of the ROC's religious propaganda, used in the foreign policy framework, are outlined, particularly for influencing both Ukraine and Western countries.

The interaction of the ROC with the diplomatic and propaganda structures of the rf, which ensures its influence on shaping public opinion, is analysed. The specifics of the ROC's use in implementing the 'soft power' project, which has a destructive character, especially in Western Europe and the Balkans, are identified.

The conclusion is drawn, in the context of public diplomacy, regarding the activities of the ROC as an important tool in the rf's hybrid warfare; as well as the use of religion in the modern stage as a mechanism of influence, which requires the careful attention of the international community; as such activities destabilize democratic institutions.

Key words: *hybrid war, information warfare, public diplomacy, Russian Orthodox Church, narrative, 'russian world'.*